

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Koňářiková

Angažovaná poezie v 90. letech 20. století ve Španělsku

Engaged poetry in 1990s in Spain

Praha, 2015

Vedoucí práce: doc. Juan Antonio Sánchez Fernández, Ph.D.

Poděkování

Na tom to místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce doc. Juanu Sánchezovi, Ph.D., za jeho připomínky a rady. Dále bych také chtěla poděkovat své rodině a blízkým za pomoc a podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2015

.....
Kateřina Koňářiková

Klíčová slova:

angažovaná poezie, poezie kritického svědomí, politická poezie, sociální poezie, 90. léta 20. století

Key words:

engaged poetry, poetry of critical consciousness, political poetry, social poetry, 1990s

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá tvorbou vybraných španělských básníků spadajících do proudu angažované poezie, takzvané poezie kritického uvědomění v 90. letech 20. století. Pokusí se vymezit charakteristické znaky španělské angažované poezie a zároveň postihnout odlišnosti u vybraných básníků tohoto proudu. Práce nejdříve nastiňuje proměny angažované a sociální poezie ve 20. století. Následuje kontext literárních proudů 90. let, vymezení pojmu, rysy a témata angažované poezie. V centru pozornosti je tvorba jednotlivých básníků a analýza vybraných sbírek. Práce sleduje zejména tematicko-motivickou rovinu básní.

Abstract:

This thesis deals with the creation of selected Spanish poets who belong into literary movement of engaged poetry, poetry called critical consciousness in the 90s of the 20th century. Attempts to define the characteristics of Spanish engaged poetry and to describe the differences in selected poets of this poetry movement. The work first analyse the changes in committed and social poetry in the 20th century. Follows context of literary movements in 90s, definition of social engagement, features and themes of engaged poetry. The focus is on the creation of selected poets and analysis of selected collections. The work seeks the thematic and motivic structure of poems.

Obsah

Úvod	7
Literárně-historická část	8
1 Vývojové tendence španělské angažované a sociální poezie ve 20. století	8
1.1 Od počátku 20. století do občanské války	8
1.2 Období od roku 1939 do 90. let	10
2 Proudů v poezii 90. let	13
3 Charakteristiky angažované poezie	16
3.1 Vymezení pojmu angažovaná poezie	16
3.2 Rysy angažované poezie a její tendence	18
3.3 Témata a motivy	20
Interpretačně-analytická část	25
4 Jorge Reichmann	26
4.1 Sociálněpolitické a ekonomické problémy	27
4.2 Identita a úloha básníka	29
4.3 Ekologická problematika	31
5 Enrique Falcón	32
5.1 Experimentální forma	35
5.2 Téma sociopolitického a ekonomického konfliktu	37
5.3 Náboženské motivy	38
6 Závěr.....	40
7 Resumé	41
8 Resumen	42
9 Seznam použité literatury	43

Úvod

Bakalářská práce se zabývá tvorbou dvou vybraných španělských básníků spadajících do proudu angažované poezie, takzvané poezie kritického uvědomění v 90. letech 20. století. Pokusíme se vymezit charakteristické znaky španělské angažované poezie a zároveň postihnout odlišnosti u vybraných básníků tohoto proudu. Zaměříme se na básníky Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna, Budeme sledovat tematicko-motivickou rovinu jejich tvorby, zaměříme se na nejvýznamnější témata, které provází jejich básnická díla.

Práce je rozdělena na dvě části, literárně-historickou a interpretačně-analytickou část. V první kapitole se budeme věnovat vývoji a proměnám sociální a angažované poezie ve Španělsku od počátku 20. století až do 90. let 20. století. Ve druhé kapitole uvedeme stručný nástin jednotlivých básnických proudů v poezii v 90. letech a jejich vztahu k poezii kritického uvědomění. Dále se pokusíme vymezit pojem angažované poezie, její základní rysy a pokusíme se postihnout hlavní témata.

V druhé části práce uvedeme básnické tvorby angažovaných básníků, zejména výše jmenovaných autorů, do literárně-historického kontextu daného období. V následujících kapitolách se seznámíme s konkrétní tvorbou Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna. Budeme jejich vybrané sbírky interpretovat, analyzovat tematickou stránku sbírek a vybraných básní. Cílem práce je přiblížit se tomuto typu současné španělské poezie globálním způsobem, popisem jejich společné poetiky, obecných charakteristik. Cílem není předložit kompletní mapu současné španělské angažované poezie.

Literárně-historická část

1 Vývojové tendence angažované a sociální poezie ve 20. století

Pro přiblížení se a pochopení angažované poezie v 20. let je třeba jít hlouběji do 20. století a podívat se na její kořeny v předešlých desetiletích. Koncept angažované¹ literatury je široký, objevuje se jako nutnost, kterou si žádala situace v literatuře a ve společnosti ve 20. století již mezi lety 1900 a 1930. Angažovanost se nevztahuje pouze na výslovně politickou poezii, ale také na poezii takzvaně lidskou a sociální, veškerou poezii, která se vymezuje vůči odlidštění, jak jej popsal Ortega y Gasset.²

1.1 Od počátku 20. století do občanské války

Sociální a angažovaná poezie 20. století začíná Miguelem de Unamunem, který měl vizi lidového básníka, jehož dílo je duší lidu a který má sociální a didaktické poslání. Tomuto opravdovému básníkovi lidu šlo o to psát se zanícením a z potřeby vyjádřit se bez ohledu na technické nedokonalosti a hledání vlastní originality. Unamuno tyto ideály uplatňuje ve svém básnickém díle a velmi tím ovlivnil poválečnou sociální poezii. Lidové stavěl do opozice k umělému a za umělou považoval španělskou poezii své doby od modernistické po gongorismus, nazýval je odlidštěnými.³

Podobný koncept poezie měl i Antonio Machado. Vycházel z odmítnutí purismu a automatismu, viděl je jako zvrácené způsoby myšlení a cítění. Celé mladé španělské poezii vytýkal přílišný racionalismus a nedostatek intimismu, bezobsažnost a především vytržení z kontextu společnosti a doby, celé to shrnuje do úniku od zodpovědnosti.⁴ Machadova tvorba měla velký ohlas v poválečné poezii. Kromě Unamuna a Machada se na otázky sociální a kolektivní orientovali a o angažovanou literaturu usilovali také Ramiro de Maeztu, Ortega y Gasset, León Filipe a další. Maeztu například považuje za politováníhodný nedostatek

---

1 Termíny angažovanost používáme nejčastěji pro překlad španělského „compromiso“, používáme ale i sousloví „společenský závazek“

2 CARNERO, Guillermo. *Precedentes de la poesía social de la posguerra española en la anteguerra y guerra civil*. Colección Ensayos Fundación Juan March (Madrid) [online]. : 18 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://digital.march.es/ensayos/fedora/repository/ensayos:127/OBJ>, s. 8.

3 Tamtéž, s. 8.

4 Tamtéž s. 10.

zodpovědnosti u intelektuálů v otázce národní politiky a o estetismu říká, že zbavuje literaturu sociálního vlivu. Ortega y Gasset zastával názor, že poezie musí být silou národa a proto se estetické hodnoty musí podřídit ideologickým. León Felipe zavrhoval avantgardu a prosazoval poezii založenou na angažovanosti, na etickém závazku autora k sobě samému a ke společnosti. Ideálem byla poezie, v jejímž jazyku nebyla žádná strojenost a naopak usilovala o co největší autentičnost a srozumitelnost pro co nejširší okruh čtenářů.

Avantgarda rebelovala proti zavedeným pořádkům a buržoazní společnosti, provokovala, vyvolávala skandály, ale sociální angažovanost nepřijímala. Otevřela však ve španělské literatuře cestu svobody a experimentování.⁵ S třicátými lety přichází krize, po roce 1930 spisovatelé avantgardy začali opouštět apolitičnost, která v avantgardě dosud vládla. Hledají svůj nový básnický výraz, opouští čistotu a racionálnost a nové básnické vyjádření nalézají v hledání kořenů a začínají se zapojovat do sociálních a politických bojů. Je to jiná avatgarda, takzvaně úzkostná a angažovaná, nikoliv už veselá a důvěřivá.⁶ Se vznikem hospodářské krize a se vzestupem fašistického hnutí se zintenzivňuje ideologická radikalizace.

U generace 27 její druhá vývojová fáze opouští koncept čisté poezie a přiklání se k poezii „nečistě“⁷. Rysy sociální a angažované literatury najdeme například v surrealismu, který měl svůj lidský rozměr a byl do určité míry politizovaný. Jeho představitelům šlo o dosažení osobní svobody prostřednictvím automatického psaní. Rehumanizace, polidšťování a angažovanost jsou koncepty, které se tak vyskytují u Lorky nebo u Albertiho, odmítajících ideu umění pro umění. Tvorba jak Lorky, tak Albertiho je spojována s neopopularismem⁸ a polidšťováním literatury, oba se věnují domácím tradicím, lidové poezii i folklorismu. Důvodem pro rehumanizaci nejen poezie, ale celého umění byla hospodářská krize té doby a z ní vyplývající zhoršené sociální poměry. Ty favorizovaly poezii „nečistou“, angažovanou, sociálně spoluúčastnou. U nečisté a angažované poezie je třeba zmínit také Miguela de Hernándezze, celá jeho tvorba je prosycena lidstvem a angažovaností.

Tendence rehumanizace a angažovanosti se během 2. republiky a občanské války

5 PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. a Milagros RODRÍGUEZ CÁCERES. *Las épocas de la literatura española*. 3a. ed. Barcelona: Editorial Ariel, 2007, s. 295.

6 Tamtéž, s. 295.

7 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 1999, s. 178.

8 Tamtéž, s. 182.

stávají výchozím bodem a základem pro poezii. Během druhé republiky a během občanské války zde vyvstala otázka zda přijmout nebo ne dogma sociálního realismu a proletářského umění. Mnozí zastánci angažované poezie, například Unamuno, odmítli psát podřadnou poezii, podřízenou potřebám režimu a psát takzvaně pro lid. S velkým zápalem je obhajována autorská nezávislost. Kongres spisovatelů v roce 1937 ve svém textu deklaruje své antifašistické postoje a solidaritu s republikou, avšak odmítá považovat propagandistické umění za absolutní hodnotu, ač nezpochybňuje její úlohu v době války, ta si vyžádala nutnost produkce proagandistické literatury. Frankistický režim pak vytvořil vnitřní opozici. Z důvodu cenzury nenajdeme poezii s přívlastkem politická, avšak poezie, které jsme dali označení lidská a sociální po válce pokračuje.⁹

1.2 Období od roku 1939 do 90. let

Rok 1944 je zásadní, mluví se o něm, jako o revolučním pro literaturu. Znamená definitivní posun v političt'ovacím procesu v poezii v generace 27, který ztělesňují Dámaso Alonso, se svou sbírkou *Hijos de la ira* a Vicente Aleixandre se *Sombra del paraíso* a další. Představují existenciální poezii, a někdy se označují za tremendisty s cílem psát pro španělský lid a o španělském lidu.

Na konci 40. let se profiluje *společenský závazek* v poezii, který se plně rozvine v 50. letech. Předchozí desetiletí byla ve znamení zájmu o osud jednotlivce. Poezie 50. a zčásti i 60. se zaměřuje více na kolektivní záležitosti, na sociální a politickou problematiku Španělska. Sociální poezie je termín vyhrazený pro poválečný fenomén. Koncept sociální poezie je vymezen časovým obdobím mezi léty 1940 a 1965. Guillermo Carnero rozlišuje 8 tematických skupin v sociální poezii.¹⁰ Jsou to vzpomínky na občanskou válku, problémy s policií a armádou, kritika a satirizování církve a oficiálních hodnot režimu, vyjadřování solidarity s pracujícími, boj proti režimu, politická agitace, dále vlastenectví a kritika severoamerického kapitalismu.

---

9 CARNERO, Guillermo. Precedentes de la poesía social de la posguerra española en la anteguerra y guerra civil. *Colección Ensayos Fundación Juan March (Madrid)* [online]. : 18 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://digital.march.es/ensayos/fedora/repository/ensayos:127/OBJ>, s. 20.

10 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 1999, s. 213.

Koncept angažovaného umění zdělila poválečná epocha po avantgardě. Jak jsme již zmínili, ve třicátých letech těsně před válkou se dali literáti, ale i další umělci do služeb politických ideálů. 50. léta tak představují nový rehumanizující proud, navazující na existencialismus 40. let. Vymezují se vůči garcilasistům ze skupiny Cántico, někteří ji opouští. Sociální aspekt bude dominovat poetické tvorbě celých 50. let a sklouzává k tomu být spíše popisem svého okolí než vyjádřením intimních a subjektivních pocitů. Španělská občanská válka i druhá světová válku postoje ještě zintenzivňují. Angažovanost v umění zasáhla všechny politické tábory. Jean Paul Sartre v *Co je literatura?*¹¹ kritizuje nezodpovědné postoje buržoazních umělců a nabádá autory k tomu, aby svoji tvorbu dali do služeb transformace společnosti. Podle něj by se literatura, a umění obecně mělo navrátit k tomu, čím mělo vždy být: ke své sociální funkci. Navrhuje literaturu, která přináší řešení sociálních konfliktů, která vymýšlí nové cesty. Podle něj se estetika musí podřítit etice, na technice a stylu nezáleží, důležité je vědomí, k jakým cílům se propůjčuje. Hlavní inspirací pro angažované umění té doby byl marxismus, často však vágním a nepřesným způsobem, protože se tvůrci museli přenést přes propast mezi socialistickým optimismem a hrůznou realitou totalitního stalinismu.¹² Zdůrazňuje se antiformalismus v jazyce, jednoduchost a přímost. Používal se vyprávěcí styl a hovorový jazyk, což umožňuje poezii zpřístupnit širokému publiku.

Sociální tendence v poezii a angažovaný realismus předešlé dekády pokračují částečně i na začátku 60. let, ale postupně jsou odmítány, instrumentálnost literatury je kritizována a nahrazovány novými formami, které se vydávají jinou cestou, až dojde k definitivnímu rozchodu s angažovanou poezií. Angažovaná literatura a kritický realismus nezanikají úplně, ale pokračují jinými způsoby, například v próze¹³ nebo v dramatu na konci 60. let se objevují díla zaměřená na sociální a existenciální tematiku.

Novísimos, skupina autorů 60. a 70. let byli reakcí na sociální poezii, její estetiku i tematiku. Odmítali politickou angažovanost a vraceli se k poezii generace 27 i poválečné skupině Cántico. V 80. letech poezii dominuje poezie zkušenosti, je to seskupení básníků, usilujících o protiváhu do té doby převládajícímu proudu novísimos a jejich estetice. Estetika poezie zkušenosti, jak jsme již zmínili stavěla na „zkušenostním realismu“ a všednosti. Proti

---

11 PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. a Milagros RODRÍGUEZ CÁCERES. *Las épocas de la literatura española*. 3a. ed. Barcelona: Editorial Ariel, 2007., s. 342.

12 Tamtéž, s. 343.

13 Tamtéž, s. 355.

ní se vymezí poezie odlišnosti, z jejichž rozmanitých tendencí vyroste i poezie kritického vědomí. Ta se chce odpoutat od v té době převládajícího kulturalismu.

Debata o zodpovědnosti spisovatele a potřebě angažovanosti v literatuře je stálá a překračuje hranice časové i geografické. Znovu se ozývají hlasy volající po tom, aby literatura čelila sociálním problémům a neuzavírala se sama do sebe. Ač se formy angažovanosti proměňovaly, vždy však měly sociální, politický nebo lidský rozměr.

2 Proudý v poezii 90. let

80. léta byla ve znamení poezie zkušenosti (poesía de la experiencia), jejímž základem je „zkušenostní realismus“ a s ním spojená realistická estetika všednosti. Je pro ni příznačný individualismus, používání klasického verše nebo dramatického monologu. Usilovala o protiváhu do té doby převládajícímu proudu novísimos a jejich estetiky, která dominovala poezii zhruba od roku 1965. Autoři 80. let se chtějí odpoutat od kulturalismu novísimos a hledají čtenáře, kterému se poezie této předchozí generace pro své elitářství odcizila.¹⁴ Poezie zkušenosti je proudem, který se v 80. i 90. letech stane dominantním a bude dosahovat hegemonní pozice. Proti ní se začala vymezovat skupina autorů nazývajících se poezie odlišnosti (poesía de la diferencia), kteří její estetiku nesdílejí, dokonce poukazují na to, že se autoři poezie zkušenosti ve svých básních podobají jeden druhému a postrádají originalitu.¹⁵ Poezie odlišnosti je nesourodá skupina, její autoři se hlásí k rozmanitým proudům: k poezii ticha, metafyzické poezii, neoimpresionistické poezii, neosurrealistické nebo iracionální poezii, experimentální poezii, epické poezii, a dalším.¹⁶ I přesto, že jsou vyjmenované básnické skupiny velmi odlišné, jejich společný odmítavý postoj k poezii zkušenosti jim přiřkl společné zastřešující označení poezie odlišnosti.

Sánchez-Mesa Martínez hledá metafory pro nejlepší básníky konce 20. století a přirovnává je k obrazu plamene a skla. Plamen je obrazem procesu neustálé proměny, metamorfózy hmoty. Vždy se vyskytuje v koexistenci s dalšími plameny a vždy se rozšiřuje ve skupině, kde jsou jednotlivé plameny stěží od sebe odlišitelné. V podobné dialogické koexistenci se vyskytují rozdílné tendence v novém panoramatu poezie konce tisíciletí. K tomu metafora skla osvětleného plamenem má reprezentovat riziko nepředvídatelnosti v básních, která nám může pomoci porozumět vztahu básníka s neprůhledností světa, světa skrze který a do kterého nelze jasně vidět.¹⁷

Je třeba vytyčit hranice, ve kterých se pohybují tvůrci poezie 90. let. Jedná se o

14 CULLELL, Diana. Versiones postmodernas de compromiso en la poesía española contemporánea: los ejemplos de Luis García Montero, María Antonia Ortega y Jorge Riechmann. *Especulo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid* [online]. 2009, : 14 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero43/verposm.html>, s.2.

15 GARCÍA TERESA, Alberto. Poesía de la conciencia crítica (1987-2011). 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 28.

16 Tamtéž, s. 28.

17 SÁNCHEZ-MESA MARTÍNEZ, Domingo. *Cambio de siglo: antología de poesía española 1990-2007*. Madrid: Hiperión, D.L., 2007, s. 13.

heterogenní skupinu lidí, o autory narozené mezi lety 1960 a 1975, kteří publikují v 90. letech a mnozí z nich publikovali už v letech osmdesátých¹⁸. Dědí myšlení a vzdělání poslední třetiny 20. století a jsou nuceni rychle se přizpůsobit nové době. Socioekonomické a kulturní podmínky v tomto historickém období jsou poznamenány na jednu stranu koncem demokratické transformace probíhající od roku 1975 a na druhou stranu vstupem Španělska do Evropské unie, dále také pádem velkého protivníka západu a postupnou desintegrací sovětského bloku. Tato skupina 90. let otevírá cestu pro nový vztah básníka s čtenářským publikem a kritikou, znamená to novou kapitolu v historii současné španělské poezie.¹⁹ Vyhasíná konflikt mezi dominantními poetikami, který byl polarizovaný v 80. letech, což však neznamená, že by skončila debata nebo rozdílnost poetik.

Marta Sanz Pastor poetiku a rehumanizační tendence 90. let a zčásti 80. let naplňuje následujícími významy: intimita, jinakost, romantismus, autentičnost, emoce, spirituální ozvěny, hovorovost, „nečistá“ slovní zásoba, patetismus, dočasnost²⁰. Naproti tomu Domingo Sánchez-Mesa Martínez přiznává generaci 90. let jiné atributy. Především je to obnovení potřeby originality a vnášení novot pomocí ustavičné revize poetických tradic. Ty se začaly chápat spíše jako síť než lineární řada tradic, někteří autoři se na tradici španělské poezie nyní začínají soustředit. Další důležitou charakteristikou je snaha o transcendenci a poznávání neprozkoumaného a záhadného. Ve formální stránce převažuje zestručněné, „zhuštěné“ vyjadřování, básně jsou kratší, někdy se myšlenka koncentruje do aforismu. 90. léta si hrají s jazykem a počítají více se čtenářem, jeho zapojením a „zdravým“ rozumem. Vznikají nové způsoby tvorby básnického subjektu. „Já“ se stahuje a zmenšuje, štěpí se, proměňuje se a dostává se na křižovatku svého smyslu. Dokonce můžeme říct, že někteří autoři vyjadřují přímo nezáměr o básnické „já“, autor se tak proměňuje v „nikoho“²¹. V tomto období se projevuje vlna nihilismus a skepticismu. Toto negativní naladění a představy o štěpení nejen básnických forem vyjadřuje velmi příznačně Fanny Rubio:

„Odpověď, kterou nejnovější španělská poezie dává, je maska, skrze kterou se díváme na roztroušený, rozpadlý, chaotický a rušný svět. Myšlenky člověka jsou roztržštěné, život je

18 SÁNCHEZ-MESA MARTÍNEZ, Domingo. *Cambio de siglo: antología de poesía española 1990-2007*.

Madrid: Hiperión, D.L., 2007, s. 13

19 Tamtéž, s. 17

20 SANZ PASTOR, Marta. *Metalingüísticos y sentimentales. Antología de la poesía española (1966-2000). 50 poetas hacia el nuevo siglo*. Madrid: Biblioteca Nueva, D.L., 2007, s. 56.

21 SÁNCHEZ-MESA MARTÍNEZ, Domingo. *Cambio de siglo: antología de poesía española 1990-2007*.

Madrid: Hiperión, D.L., 2007, s. 43.

*roztříštěný, dokonce i jeho psaní je roztříštěné a tyto znaky pomíjivosti naší doby jsou neaktuálnější charakteristikou naší současné poezie.*²²

Kromě již zmíněných rysů nás nejvíce zajímají objevující se nové formy radikálnosti v básnické tvorbě. Politické myšlení se ve španělské básnické tradici objevovalo velmi málo, ale nyní se vrací politická poezie s emancipačními snahami a provádí nový obrat postupů a forem. Pokračuje tak práce básníka, jako detektiva, který vytahuje na světlo sítě vztahů a možností, pomocí kterých se systém snaží uspat touhy, přání a kritickou uvědomělost jednotlivce. Objevují se nové formy vizualizace, dominantou již není logos, nýbrž obraz. Nechybí intertextuální odkazy a hry s ostatními vizuálními formami jako je reklama, komiks nebo televize. Dalšími rysy jsou nový kulturalismus, odpor k teorii, oproštění se od programových prohlášení skupiny autorů, jako tomu bylo běžné v 80. letech²³.

V kontextu všech zmíněných proudů konce 80. a začátku 90. let se objevuje poezie kritického vědomí a básnická tvorba nabírá nový směr. Zásadně odmítá diskurz poezie zkušenosti a podobných tendencí, které se v tvorbě vyhýbají sociální a politické problematice. Poezie tohoto desetiletí usiluje o obnovu originality z postmoderního hlediska, také prozkoumává možnosti jazyka, hledá metafyzickou transcendenci. Básně jsou stručnější, zároveň se v nich vyskytuje metapoezie, a množství odkazů a to jak na lidovou, tak vzdělanostní kulturu, a zdůrazňuje se její vizuální stránka.²⁴

---

22 RUBIO, Fanny. In SANZ PASTOR, Marta. *Metalingüísticos y sentimentales. Antología de la poesía española (1966-2000). 50 poetas hacia el nuevo siglo*. Madrid: Biblioteca Nueva, D.L., 2007, s. 16. ("La única respuesta que puede dar la última poesía española es la de una máscara fragmentaria a través de la cual muestra ese mundo disperso, desintegrado, caótico e intenso. Uno piensa fragmentariamente, uno vive fragmentariamente, incluso escribe fragmentariamente, y ese es signo de transitoriedad de nuestro tiempo es, en verso y en prosa, la marca más contemporánea de nuestra poesía.")

23 SANZ PASTOR, Marta. *Metalingüísticos y sentimentales. Antología de la poesía española (1966-2000). 50 poetas hacia el nuevo siglo*. Madrid: Biblioteca Nueva, D.L., 2007, s. 59.

24 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 29.

3 Charakteristiky angažované poezie

Poezie kritického vědomí se začíná objevovat na konci 80. let, vzniká v kontextu dalších proudů poezie jako jsou poezie zkušenosti nebo poezie ticha (*poesía de silencio*)²⁵. Poezie kritického uvědomění se stává odpadlíkem od buržoazního pojetí literatury. Bezprostředním předchůdcem poezie kritického vědomí byla poezie jiné citlivosti (*la otra sentimentalidad*) se svým prohlášením v roce 1983, která přijímala básnickou činnost jako nástroj ideologického boje.²⁶ Podle těchto básníků má být poezie užitečná a stane se jí tehdy, pokud čtenáře vybízí k uvažování o něm samotném, o světě ve kterém žije, o možnostech změny a pokud jej učí kriticky interpretovat ideologie. Tyto myšlenky a spolu s nimi angažovanost a kritika se odehrávaly spíše na poli teorie, v teoretických spisech, v básních je tolik nenajdeme. O angažovanosti více píše, než ji vykonávají. Praxe většiny básníků „poezie jiné citlivosti“ nakonec nabere odlišný směr a přikloní se ke zmíněné „poezii zkušenosti“. Přesto však jsou její ideologická a estetická východiska důležitá a platná pro vznik poezie kritického uvědomění.

Angažovaná poezie v 90. letech především evokuje tradici sociální a angažované poezii v poválečném období, navazuje na ni, ale také klade otázku na revizi myšlenky angažovanosti a její interpretaci, protože v každém období angažovanost vzniká za jiných podmínek a z jiných potřeb. V tomto období pojem angažovanosti ztělesňuje myšlenka zodpovědnosti v poezii, která se v sociopolitické nestabilitě vytrácí a potřeba protestu básníka proti jak materiálním tak duchovním podmínkám života²⁷. Pojem „compromiso“, neboli společenský závazek či angažovanost se v 90. letech stal předmětem velkého zájmu, ať už přímo jako součást básní nebo nepřímo na literárně-teoretickém poli.

Autorů zahrnutých v tomto proudu je celkem třicet jedna, jak je uvádí Alberto García Teresa. Kromě Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna, mezi nejvýznamnější a nejproslulejší autory patří: Antonio Martínez i Ferrer (*Alzira*, Valencia. 1939), Salusiano Martín (*Parada de Rubiales*, Salamanca 1950), Antonio Orihuela (*Moguer*, Huelva, 1965), Isabel Pérez

25 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 27.

26 Tamtéž, s. 30.

27 CULLELL, Diana. Versiones postmodernas de compromiso en la poesía española contemporánea: los ejemplos de Luis García Montero, María Antonia Ortega y Jorge Riechmann. *Especulo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid* [online]. 2009, : 14 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero43/verposm.html>, s. 3.

Montalbán (Córdoba, 1964), Antonio Mendéz Rubio (Fuente Del Arco, Badajoz, 1967) a další²⁸.

3.1 Vymezení pojmu angažovaná poezie

Španělská angažovaná poezie od 90. let do současnosti dostala velké množství označení: *kritická poezie*, *poezie konfliktu*, *politická poezie*, *poezie sociální obžaloby*, *poezie občanského protestu*, *kritický realismus*, *kriticko-politický realismus*, *neosociální poezie*, *nová sociální poezie*, *estetika odporu*, *poezie v rezistenci*, *estetika odporu*, *antiglobalizační poezie* nebo také *hyperrealismus*.²⁹

V aktuální době v češtině není slovník literárněvědních pojmů od kterého bychom se mohli odrazit při hledání významu pojmu *angažované poezie*. V českém odborném názvosloví nalezneme pouze termíny jako *angažovaná literatura*, *proletářská poezie*, vztahujících se ke stranické a ideologické literatuře před rokem 1989.³⁰ Vyjdeme-li z definice španělských slovníků literárněvědních pojmů, dojdeme označení tohoto proudu poezie jako „(literární) produkce, jejímž cílem je nastínit politické, ideologické, náboženské, sociální, didaktické a další metaliterární problémy“.³¹

Z hlediska co nejdůkladnějšího popisu obsahu poetiky nejlépe odpovídají sousloví *poezie konfliktu* a *poezie kritického diskurzu*, ale používání těchto označení se neujalo na dlouho. Podobný osud mělo i označení *politická poezie*, který ve své době nebyl shledán vhodným ani užitečným. Adjektivum *politický* je příliš obsahově rozsáhlé a vytváří představu spjatosti s určitým politickým režimem. Politické je totiž každé jednání a každý diskurz ve společnosti, všichni zaujímají určitou pozici ve vztahu ke světu a to i pokud je pasivní a lhostejná.³²

Skupina autorů, patřících do tohoto proudu se začala sama označovat za autory *poezie*

---

28 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 79.

29 Tamtéž, s. 15.

30 VLAŠÍN, Štěpán. 1977. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 471 s.

31 GONZÁLEZ DE GAMBIER, Emma. *Diccionario de terminología literaria*. Madrid: Síntesis, 2002, s. 231. („producción literaria cuya finalidad es plantear problemas extraliterarios: políticos, ideológicos, religiosos, sociales, didácticos, etcétera.“)

32 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 14

kritického vědomí, poezie konfliktu, kritické poezie nebo *aktivistické poezie*. Slovy jednoho z jejich největších představitelů, Enrique Falcóna jde o literaturu kritické vůle a vyjadřování odporu v době „mcdonalizované“ kultury pasivity a nepopiratelné sociální nespravedlnosti.³³

Poezie *vědomí* a *poezie kritického vědomí* se tak staly nejpoužívanějšími a jsou považovány za nejvýstižnější. Poprvé byla tato označení použita na začátku druhého tisíciletí. V naší práci budeme používat jak označení *angažovaná poezie*, tak *poezie (kritického) uvědomění* či *vědomí*. Sousloví *angažovaná poezie* je českému literárněvědnému diskurzu známé a je pojmem, který v sobě obsáhne všechny výše zmíněné varianty názvů. Označení *poezie kritického uvědomění* chápeme jako konkrétní, kulturně a geograficky limitovanou skupinu patřící do širšího a globálního proudu *angažované poezie*.

Pojmenování a nálepkování ať už tohoto konkrétního proudu *poezie* nebo literárních proudů obecně je určitým způsobem arbitrární, našim cílem je, abychom si rozuměli. Přívlastek „sociální“ není absolutní. Guillermo Carnero³⁴ jej, spolu s ostatními termíny chápe jako nevhodný, zastaralý a vůbec považuje za problematické takto označovat literární proudy, ale přesto připouští potřebu takto v literární teorii činit. Adjektivum *sociální* řadí ke skupině přívlastků jako jsou *humánní* a *politický*, které výstižně pojmenovávají *angažovanost* v literatuře. Proti nim stojí koncepty *individualistické*, *odlidštěné* a „čisté“ literatury. *Sociální*, *lidské* i *politické* jsou spolu úzce provázány, avšak hranice mezi nimi jsou pohyblivé, proto je potřeba je vymezit:

„Podívejme se na následující příklad: jeden básník píše báseň, kde běduje, že se mu v životě nedostává lásky, máme před sebou lidskou báseň. Pokud bude pokračovat vysvětlením, že za to mohou silné konzervativní sociální i rodinné struktury, stojí před námi sociální báseň. A bude-li dále pokračovat s přáním, aby přišla revoluce, která by skoncovala s vládnoucí třídou a její morálkou, máme zde politickou báseň.“³⁵

---

33 FALCÓN, Enrique. *Once poetas críticos en la poesía española reciente*. Tegueste, Tenerife: Baile del Sol, 2007, s.8.

34 CARNERO, Guillermo. *Precedentes de la poesía social de la posguerra española en la anteguerra y guerra civil. Colección Ensayos Fundación Juan March (Madrid)* [online]. : 18 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://digital.march.es/ensayos/fedora/repository/ensayos:127/OB>, s. 4.

35 Tamtéž, s. 5. (“Pensemos en siguiente ejemplo: un poeta nos escribe un poema lamentándose porque en su vida no hay amor; estaríamos ante un poema humano. Si lo continúa explicando que eso se debe a que en su país existen unas estructuras sociales y familiares fuertemente conservadoras, estamos ante un poema social. Y si prosigue pidiendo que ocurra una revolución que acabe con las clases dominantes y su ética, tenemos un poema político.”)

Ačkoliv *lidská* je veškerá poezie napsaná člověkem, je zde chápána jako poezie, která apeluje na emoce, nevyžaduje speciální literární vzdělání a tudíž vyjadřuje transparentně a jasně intimní záležitosti. Naproti tomu *sociální* poezie se podle Guillerma Carnera zabývá objektivními kolektivními otázkami, opomíjí intimní osobní záležitosti, kromě těch, které vznikají jako důsledky objektivních a kolektivních. *Politická* poezie se pak zaměřuje na sociální otázka z pohledu konkrétní politické ideologie. Všechny tyto tři typy poezie můžeme obecně definovat jako různé nuance forem angažované poezie.

3. 2 Rysy angažované poezie a její tendence

V 90. letech se tedy objevil ve Španělsku proud poezie, který usiluje o poezii pevně svázanou s realitou, pokládá si otázky zda a jak poezie může zasahovat do reality a jakou roli v tom hraje básník. Za nejdůležitější témata ve své tvorbě považují sociální, ekonomické a politické problémy své doby.³⁶ Hlavní charakteristika poezie kritického vědomí spočívá v tom, že tito autoři staví socioekonomický a politický konflikt do centra své tvorby. Zabývají se množstvím témat, ale vždy z pozice lyrické interiorizace onoho konfliktu.

Tento proud poezie se rozvíjí od konce 80. let a více jde vidět na konci 90. let a začátku 21. století. Za jeho začátek se považuje rok 1987, kdy vychází první sbírka básní Jorge Reichmanna *Cántico de la erosión* a pokračuje až dodnes ve skupině autorů, kteří píší a pravidelně publikují. Jednoznačně můžeme říct, že je to literární tendence živá a otevřená. Poezie kritického svědomí odmítá být skupinou intelektuálů, kteří píší své básně pro básníky, jejichž básně jsou recenzovány básníky a čteny taktéž pouze básníky. Nechtějí být uzavřeni ve svém světě bez toho, aby se účastnili událostí ve světě, který je obklopuje. Chtějí se vymezit od svých současníků, kteří se ve své tvorbě nechtějí pouštět do kritiky žádného druhu a ani se nechtějí zabývat sociálními a politickými záležitostmi, které by je nějak mohly kompromitovat.

„(...) jaké náležitosti musí mít báseň, abychom ji mohli klasifikovat jako angažovanou, jací básníci patří do skupiny angažovaných autorů a co je nejpodstatnější, jaké je ona

---

³⁶ GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 9.

*ideologie, která s musí ve verších předvést, abychom dosáhli žádaného schématu?*³⁷

Diana Cullell interpretuje angažovanost například u Luise García Montery tak, že si autor dává za úkol zapojovat se do společnosti prostřednictvím postavy básníka-občana, který vyjde na ulici a potuluje se po světě, v realitě, stejně jako ostatní lidé, jen s tím rozdílem, že jemu je řemeslem psaní³⁸.

3. 3 Témata a motivy

Středobodem tematiky poezie kritického vědomí je socioekonomický a politický konflikt. Tento konflikt není jediným tématem, je však základem a výchozím bodem na všech úrovních poetiky i jednotlivých básní pro další motivy. Stává se jakousi formou, skrze kterou autor uchopuje předmět svého psaní. Tento fakt mění způsob jak přistupuje k intimním záležitostem, například k osobnímu utrpení, lásce, a podobně, které takto rozbíjejí bariéry individualismu a atomizované společnosti³⁹.

Zcela zásadní je podoba vztahu individuálního s kolektivním. V tvorbě se manifestuje individualita a vlastní pocity ve vztahu s kolektivností a oba tyto póly zastřešuje interiorizovaný socioekonomický a politický konflikt. Dichotomie individualnost-kolektivnost zde dochází určitého souladu. V průběhu celého 20. století jsme zaznamenali množství dichotomických dvojic a jejich proměny, kdy je vždy jen jedna z nich vybrána, autoři se vždy přiklonili jen k jednomu pólu. Neustále se tak střídala u jednotlivých generací a proudů lidskost-odlidsťenost, individualita-kolektivnost, etičnost-estetičnost, strojenost-srozumitelnost, umění pro umění-umění pro masy, čistá-nečistá poezie. U angažované poezie sledujeme, jak v případě dichotomie individualnost-kolektivnost využívá bravurně obou stran

---

37 CULLELL, Diana. *Versiones postmodernas de compromiso en la poesía española contemporánea: los ejemplos de Luis García Montero, María Antonia Ortega y Jorge Riechmann*. Espéculo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid [online]. 2009, : 14 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero43/verposm.html>, s. 3. („(...) cuáles son los requisitos para que un poema pueda clasificarse como tal, qué poetas pertenecen al grupo de autores comprometidos, y, quizás más significativamente, cuál es la ideología que debe exhibirse en tales versos para alcanzar el ansiado esquema?“)

38 CULLELL, Diana. *Versiones postmodernas de compromiso en la poesía española contemporánea: los ejemplos de Luis García Montero, María Antonia Ortega y Jorge Riechmann*. Espéculo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid [online]. 2009, : 14 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero43/verposm.html>, s. 3.

39 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 69.

mince, aniž by se jedné z nich musela vzdát. A právě socioekonomický a politický konflikt tuto dichotomie zastřešuje a nalézá v ní průnik. Můžeme to vidět na srovnání se sociální poezií 50. let. Ač má s poezií 50. let společné téma sociálních a ekonomických problémů, kolektivnost a i vizi poezie jako nástroje zlepšení budoucnosti, co je odlišuje, je to, že se básníci 90. let nevzdávají individualnosti, s ní spjaté intimity, niternou poezii a ani estetickou stránku tvorby neodsouvají stranou.

Jestliže jsme uvedli socioekonomický a politický konflikt jako zastřešující téma, podívejme se blíže na konkrétní fenomény, které v sobě zahrnuje. Z perspektivy vzájemného vztahu individuality a kolektivnosti je přístupováno ke všem tématům a motivům. Jedním z důležitých motivů je třídní boj, u kterého na jednu stranu zdůrazňují nedostatek třídního uvědomění a na druhou stranu přijímání a podřízení ekonomickému systému spolu s odcizením.⁴⁰ „*Je zjevný vztek, někdy bezmoc, odpor, zoufalství před nesnáze, bolest a utrpení způsobené nespravedlností, ale nikdy ne rezignace.*“⁴¹

Tímto způsobem se uskutečňuje radikální kritika neoliberální politiky, ekonomické kapitalistické globalizace a konzumní společnosti i demokratických principů:

STŘEŽENÁ DEMOKRACIE

*Jeden atentát dostal Adolfa Suáreze k moci.
Jeden atentát dostal Felipe Gonzálese k moci
Jeden atentát dostal José María Aznara k moci
Jeden atentát dostal José Luise Rodríguez
Zapatera k moci.*

*Dokud budou mít dynamit,
proč by měli věřit urnám?*

DEMOCRACIA VIGILADA

*Un atentado llevó a Adolfo Suárez al poder.
Un atentado llevó a Felipe González al poder.
Un atentado llevó a José María Aznar al poder.
Un atentado llevó a José Luis Rodríguez Zapatero
al poder.*

*Mientras tengan dinamita,
¿por qué van a fiarse de las urnas?⁴²*

Dalším motivem je konzum. Je ironizován, používají se například reklamní slogany a s pomocí ironie se narušuje sdělení a snaží obrátit jeho původní smysl.⁴³ Kritizují jeho falešnost ve slibech o uspokojování lidských potřeb. Odmaskováním falešnosti touhy v konzumu, iracionálností shromažďování statků, manipulace s touhami lidí, nebo odmaskováním tvorby utopií vytváří útok na základy tohoto typu společnosti z etického

40 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 69.

41 Tamtéž, s. 69.

42 ORIHUELA UZAL, Antonio. *Todo el mundo está en otro lugar*. Tegueste, Tenerife, Islas Canarias: Baile del Sol, c2011, 288 p. Colección Poesía (Tegueste, Canary Islands), s. 133.

43 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 71.

hlediska.⁴⁴ Ve zkratce jde o to, vytáhnout na světlo důsledky nelidského konzumního systému, kterému jde o vlastní přežití spíš než o život, zdraví štěstí bytostí, které jej tvoří.

Tématem se stává také imigrace a snaha rozbořit xenofobní rétoriku. Z tohoto důvodu se píše verše proti rasismu a o zkušenostech imigrantů, jejich dramatech vykořenění z vlasti a opuštění rodiny, jako například v básni Antonia Orihuelly:

<i>Padesát milionů vyhnanců a uprchlíků na drsné kůži světa. Ve století Kafky nejsou důvody pro naději.</i>	<i>Cincuenta millones de desplazados y refugiados sobre la áspera piel del mundo. En el siglo de Kafka no hay argumentos para la esperanza.</i> ⁴⁵
---	---

V souvislosti s imigrací přicházejí témata koloniální politiky minulosti a dávají ji do vztahu se současnými intervencemi nadnárodních společností v globalizovaném světě.⁴⁶ Proto obžalovávají nespravedlivé vztahy ve světové ekonomice mezi chudými a bohatými zeměmi a shledávají, že se situace rovná politickému a kulturnímu imperialismu. Předmětem kritiky se stává město, také ničení životního prostředí a ekologie. Na tento problém je nahlíženo jako na výsledek úsilí o neomezený růst industrializace ve světě omezených možností. Problém je také spatřován v pohledu na přírodu jako na nástroj se kterým může člověk nakládat dle libosti. Píše se o znečištění, ztrátě biodiverzity, klimatických změnách a jejich důsledcích a ztrátě kontaktu s přírodou, který vede ke ztrátě etických hodnot.

Ve stejném duchu se kriticky vrhají na z nedostatku empatie vznikající špatnou komunikaci a individualismus. Pozornost je věnována i lásce, slouží k další demonstraci odporu. Skrze ní se obhazuje život a humanismus, respekt, autentičnost, štědrost a pokora. Tématem je i nerovnost pohlaví. Pro některé autorky je toto téma osou a základem jejich tvorby.

Opominuto není téma válek. Zdůrazňuje se utrpení, smrt a prvenství ekonomických zájmů ve válkách nad ostatními principy. Násilí je nástrojem moci a autoři kritického uvědomí deklarují pacifismus a antimilitarismus. Obžalovává se militarizace a represe ve všech podobách: vězení, vraždy, umlčování hlasů utlačovaných, disentu. Ukazuje se, jaká je

---

44 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 70.

45 ORIHUELA, Antonio a prólogo de César de Vicente HERNANDO. *Piedra, corazón del mundo: (antología personal 1995-2000)*. Barcelona: Germania, 2001. ISBN 978-848-9847-613, s. 116.

46 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 72.

sociální kontrola, která umožňuje udržování nespravedlivého systému. Speciální pozornost je věnována ideologické manipulaci a důležité úloze masových médií v ní, protože jejich jazyk a obsah je podřízen ekonomickým zájmům a společnosti konzumu. S tím vším je spojeno téma paměti, je chápána jako klíčový nástroj k pochopení minulosti i přítomnosti. Prostřednictvím paměti se se očisťují události a umlčené osoby, ti jenž jsou opominutí, a skrytí oficiálními interpretacemi historie, kterou prezentuje moc.

Básníci útočí na ekonomickou a sociální nerovnost, poukazují na problém chudých zemí a odkrývají i problém chudoby a bídy existující v bohatých zemích světa, také život na periferii a okrajích společnosti. Bída, esence pracující třídy, plodí utrpení, v básních Isabel Peréz Montalbán jsou bolest a vykořisťování pracujících ztělesňovány metaforou chladu:

<i>Bezútěšný chlad chudých který se dědí v genech a rodí v sutích (...) Vzpomínal si na proletářský chlad, protože už se stal podstatou jeho kostí</i>	<i>El frío inconsolable de los pobres que se gereda en los genes y nace del escombros (...) Se acordaba del frío proletario porque era ya sustancia de sus huesos⁴⁷</i>
--	--

Pomocí těchto vyjmenovaných problémů se snaží podrobovat zkoumání systém, který potřebuje existenci chudoby k tomu, aby mohl akumulovat bohatství v rukou malého počtu jednotlivců, těch stejných lidí, kteří zároveň nad tímto systémem provádějí kontrolu. Napadají lakotu, povrchnost, pokrytectví. Kritizují společnost, která věří, že postupuje kupředu tím víc, čím větší zkáza se způsobuje.

Ve stručnosti jsem si ukázali předmět kritiky autorů poezie kritického vědomí, nyní se podíváme na hodnoty, které ve své tvorbě vyzdvihují a které se objevují jako motivy v básních. Jsou to například solidarita, vzájemná pomoc, empatie a další, která vycházejí z humanistické filozofie, ta prostupuje dílo i myšlení všech básníků a obsáhne tak v sobě celý tento proud, založený na antikapitalistických a antikonzumních principech, tematizující sociální a politický konflikt.⁴⁸ Poezie kritického uvědomění kritizuje negativa, rozpory současného světa. Výše vyjmenované jsou předměty jejich obžaloby společnosti. Jsou přehnaně kritičtí k sobě, ke své tvorbě, ke svému způsobu života. Podrobují vlastní životy kritice, ironii, cynismu, i výsměchu sobě samému, například když konzument coca-coly a

47 PERÉZ MONTALBÁN, Isabel. *Cartas de amor de un comunista*. Barcelona: Germania Serveis Gràfics S.L., 1999, s. 16.

48 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 71.

autorov antikapitalistických básní jsou jedna osoba.⁴⁹ Jejich postoj je radikální proto, že nekritizují pouze projevy a důsledky, nýbrž samotnou podstatu, kořeny systému.

---

49 GARCÍA TERESA, Alberto. Poesía de la conciencia crítica (1987-2011). 2013. Cienpозuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 71.

Interpretačně-analytická část

V této části práce nastíníme v jednotlivých kapitolách tvorbu Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna, kteří jsou považováni jako nejvýznamnější autory poezie kritického uvědomění a jejichž tvorba je nejvíce oceňována. V rámci samostatných kapitol je věnován prostor analýze vybraných témat a motivů, které považujeme za emblematické pro každého z autorů a které prostupují celou jejich tvorbu v 90. letech. Stručně představíme i biografii autorů, jejich ideová východiska a počátek jejich tvorby, neboť se jedná o v českém kontextu dosud neznámé autory.

V této interpretačně-analytické části budeme postupovat metodou kritického čtení jednotlivých sbírek. Budeme mapovat tematickou rovinu textů básníků skupiny kritického svědomí. Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna jsme si vybrali také proto, abychom představili nejdůležitější aspekty tematického záběru této poetické skupiny. Na jejich příkladu ukážeme nejvýraznější témata a motivy, které dominují skupině kritického svědomí a určují její směřování.

Tematicko-motivická rovina sleduje hlavní a vedlejší motivy básnického textu. Motiv definujeme jako „nejmenší tematickou jednotku, s níž pracujeme při rozboru literárního díla“⁵⁰. Téma pak chápeme jako souhrn jednotlivých motivů, jako kompoziční celek.

---

50 HRABÁK, Josef. Literární komparatistika. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976., s. 43.

4. Jorge Reichmann

Jorge Reichmann je označován za prvního básníka poezie kritického uvědomění. Narodil se v roce 1962 v Madridu. Vystudoval matematiku na Univerzitě Complutense v Madridu a filozofii na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Získal doktorát z politických věd na univerzitě v Barceloně. V současné době vyučuje filozofii na univerzitě v Madridu, angažuje se v ekologickém a antikapitalistickém hnutí. Za autorův debut je považována sbírka z roku 1987 *Cántico de la erosión*, i když už před jejím vydáním napsal několik „pokusných“ souborů básní. *Cántico de la erosión* v sobě spojuje realismus s expresionistickými obrazy, objevují se zde především témata sociální problematiky, osobní identity a ekologického zaměření, která budou propojovat celé jeho dílo ve všech sbírkách⁵¹. Jorge Reichmann ztělesňuje sociální závazek literatury, ve kterém se slučují marxistické ideály a vášeň pro analýzu současnosti. Jeho dílo nevychází jen z marxistické tradice, která je patrná v mnoha aluzích, nýbrž také ze západních humanistických tradic v širokém slova smyslu: a to hlavně z frankfurtské školy, existencialismu a ekologismu. Pouští se do paradoxů své doby, autorova poetika se ohání vůlí k odporu proti současné dehumanizaci a trhlinám postmoderního myšlení⁵².

V 90. letech, kterou je jeho první etapou jeho psaní, mu vyšlo celkem devět sbírek. Od začátku nového tisíciletí až dosud vydal bezmála dvacet knih. Kromě básnické tvorby autor vydal také desítky esejů zaměřených, které se kromě sociopolitických a ekologických témat zabývají teorií poezie a vztahu poezie se společností, aktivní úlohou intelektuála a spisovatele ve světě, což jsou vše témata, která se objevují i v básních. Básnická a esejistická torba jsou propojeny, poezie se vyskytuje v teoretických pracích a zároveň teorie v básních⁵³.

Dílo Jorge Reichmanna je prostoupeno humanistickými ideály a antikapitalistickými hodnotami. Je to poezie nepoddajná, angažující se v podpoře zápasu s nespravedlivým a

---

51 BAGUÉ QUÍLEZ, Luis. *Semblanza crítica. Biblioteca virtual Miguel de Cervantes* [online]. Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: http://www.cervantesvirtual.com/portales/jorge_rieckmann/semblanza/ („J. R. encarna un compromiso donde se concilian la militancia marxista y el análisis apasionado del presente. Atenta a las paradojas de su tiempo, la lírica del autor esgrime una voluntad de resistencia frente a la deshumanización contemporánea y las fallas del pensamiento posmoderno.”)

52 Tamtéž, s. 1.

53 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s.151

predátorským sociálním a ekonomickým řádem. Jeho tvorba představuje ucelené myšlení o světě a propracovanou kritiku aktuálního společenského systému⁵⁴. V roce 1990 publikuje sbírku esejů zaměřenou na poezii a její politický aspekt *Poesía practicable. Apuntes sobre poesía, 1984-88*, kde deklaruje pocíťovanou nutnost, aby stěžejním bodem poezie byl politický a socioekonomický konflikt a vnáší tak do poezie své doby zcela nový aspekt, do té doby opomíjený. A zároveň tak přináší politickou poezii nového typu a s ní zárodek zcela nového básnického proudu poezie kritického uvědomění, kde hlavní roli hraje společenský závazek, zcela odlišnou od poezie jiné citlivosti i poezie zkušenosti⁵⁵. V eseji je zatím nový proud poezie nazýván bezútěšnou poezií (*poesía del desconsuelo*).

Následující tři podkapitoly se budeme věnovat analýze tří stěžejních témat Reichmannovy tvorby, zaměříme se na fenomén sociální problematiky, osobní a básnické identity a ekologickou tematiku v průřezu básnických sbírek vydaných v 90. letech.

4.1 Sociálněpolitické a ekonomické problémy

Pokud jde o sociální témata, Reichmann trvá na poezii, která bude sloužit k vyjadřování beznaděje, či zoufalství přítomného v současném světě a odporu. V centru zájmu stojí lidské bytosti s jejich vnitřním znepokojením na jedné straně a kolektivní utrpení na straně druhé, obojí analyzuje a obžalovává. Od metafyzické a abstraktní poezie se postupně posouvá k realismu a kritice a hloubce, aby mohl mluvit o hrůznosti současnosti. „*Nemnozí tvoří historii: ostatní jí trpí.*“⁵⁶ Přesunul se tak od symbolismu přítomného v prvních dílech k nahému humanismu⁵⁷, od osobního prožitku spíše k kolektivnímu zoufalství a beznaději⁵⁸, i přesto ale osobní rovina zůstává zachována.

Vysvětluje nutnost radikálně změnit vztahy ve společnosti, a to nejen ekonomické, ale i obecně. Proto hledá, prostřednictvím své poezie, alternativy současného života, alternativní etiku. Opakujícím se motivem je práce a její prekarizovaná nestabilní podoba jak v současnosti tak minulosti, stejně jako chudoba bída nebo konzum. Často ironizuje, nevyhýbá

---

54 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 149.

55 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s.150.

56 REICHMANN, *Material móvil*. 1993 s. 39. (“Unos pocos hacen historia: los más la sufren.”)

57 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s.153

58 Tamtéž, s.152.

se ani výsměchu a cynismu:

(...)

Jak podivuhodná společnost, ve které

použití slova

revoluce

je vyhrazeno pouze údajným změnám

obalů průmyslového pečiva

(...)

(...)

Curiosa sociedad ésta en la que

el uso de la palabra

revolución

se reserva para los presuntos cambios

en el empaquetado de la bollería industria

(...)⁵⁹

Básně prostupuje jak motiv zklamání ze světa a zároveň optimisticky laděné úvahy o kladení odporu, naději a možnostech změny, které se ve sbírkách střídají jako světlo a tma. Chladně konstatuje a se smutkem ironizuje stav současnosti:

Nápoj a zákusek v ceně

Dlouhé roky vysvětluji

že polovina lidské populace

planety

je podvyživená:

jedna nadbytkem

druhá nedostatkem

Bebida y postre incluidos

Llevo años explicando

como la mitad de la población humana del

planeta

está malnutrida:

unos por exceso

*otros por defecto*⁶⁰

Pozorování a úvahy o společnosti spolu s porozuměním jejím ekonomickým a politickým mechanismům vyvolávají v autorovi hluboké rozhořčení, rebelantství a někdy sklíčenost. Cítí povinnost a společenský závazek o nedostacích společnosti psát a upozorňovat na ně. Psaní se tak pro něj může stát formou psychoterapie, způsobem jak se se svojí citlivostí vůči nespravedlivostem vyrovnat. Plná motivu zklamání a studu je například sbírka *Bruselas* z roku 1988:

Stydím se

za svého Boha, svoji třídu, svůj národ, svůj
kontinent

a za zvířecí druh smutného nosu

ke kterému patřím

Me avergüenzan

mis dioses, mi clase, mi nación, mi
continente

y la especie animal de nariz triste

*a la que pertenezco.*⁶¹

59 Báseň ze sbírky *Material móvil* publikovaná v časopise *Zurgai*. *Poesía de la conciencia*: (Portada) *Poemas, opiniones, notas, portadas, dibujos*. *Zurgai*. 2003, : 67-125. Dostupné také z: <http://www.zurgai.com/archivos/201304/122003003.pdf>, s. 91.

60 REICHMANN, Jorge. *Antología poética. El aprendizaje de lo inesperado. Antología personal 1979-2005* [online]. *Biblioteca virtual Miguel de Cervantes*, 2006 [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://www.biblioteca.org.ar/libros/132297.pdf>, s. 264.

Vzývá proto k subverzi, k zbavení se systému. Snaží se společnost „číst“, porozumět jí a naznačovat cesty úniku či změny, apeluje na uvědomělost každého jedince: „Boj / se nerozhoduje / v ulicích / nýbrž v uličkách uvědomění.“⁶² Alberto García Teresa základ Reichmannovy poezie vidí shrnutou v následujících verších z bilanční sbírky *Poesía desabrigada* (2006):

<i>Děláme že se</i>	<i>Hacemos como que no pasa</i>
<i>nic neděje, a to co se děje</i>	<i>nada, y lo que está pasando</i>
<i>je bourání</i>	<i>es la demolición</i>
<i>světa</i>	<i>del mundo</i> ⁶³

Reichmann tak apeluje na vystoupení z pasivity, zaujmutí angažovaného a uvědomělého postoje. Dožaduje se skutečných činů vedoucích, které by vedly ke změně. Zároveň si klade otázku, kolik ještě bude potřeba důvodů, které by zapříčinily skutečnou rebelii. Základ hodnotového nastavení spatřuje v nutnosti vzbouřit se proti nespravedlivému společenskému uspořádání.

4.2. Identita a úloha básníka

Reichmann odmítá tvrzení, které říká, že existuje pouze jedna jediná funkce poezie, nebo umění obecně⁶⁴. Jednou z důležitých funkcí pro něj je zasazovat rány rozporům systému. Zastává názor, že malá gesta a malé činy mají moc změnit svět:

<i>Nepožaduje se obrat o 180 stupňů</i>	<i>No se requiere un giro de 180 grados</i>
<i>ale jen malá oprava</i>	<i>sino sólo una pequeña rectificación</i>
<i>o pár stupňů</i>	<i>de un par de grados</i>
<i>Bylo by to tak snadné</i>	<i>Sería tan fácil</i>
<i>avšak zůstává to nemožné</i>	<i>y sigue siendo imposible</i>
<i>zatímco tento obscénně nenormální svět</i>	<i>mientras este mundo obsenamente anormal</i>
<i>se dál považuje</i>	<i> siga siendo considerado</i>
<i>za více méně normální.</i>	<i>más o menso normal</i> ⁶⁵ .

61 REICHMANN, Jorge. *Antología poética. El aprendizaje de lo inesperado. Antología personal 1979-2005* [online]. Bibliotec virtual Miguel de Cervantes, 2006 [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://www.biblioteca.org.ar/libros/132297.pdf>, s. 60.

62 Tamtéž, s. 172.

63 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s. 189.

64 Tamtéž, s. 154.

65 Tamtéž, s. 154.

Přeformulovává funkci básníka ve vztahu ke společnosti, ukládá mu být ve střehu, dohlížet na své okolí, neuzavírat se do sebe a následně se projevovat gesty a slovy proti společenskému statu quo. „*Básník musí při psaní vycházet ze svého života, nikoliv psát o svém životě. Rozdíl je zásadní. Myslím, že se pomalu učím psát poezii: přestávám mluvit o sobě*“⁶⁶ vysvětluje Reichmann v eseji *Poesía practicable* (1990). Usiluje o poezii, která pokládá otázky, a to jak čtenáři o světě, tak samotnému autorovi.

Klade si opakovaně otázku, kdo je básník a k čemu může přispět světu. Pro Reichmanna je umělec člověkem a občanem nelišícím se od zbytku společnosti, psaní nenahrazuje skutečný boj. „*Téměř nikdy při psaní básní nezapomínám, že jsem občanem (...) básníci nejsou lepšími/zvláštními občany.*“⁶⁷ Pouští se do kritiky literatury, která se vzala své filozofické a ideologické náplně. O básníkovi říká, že je reportérem života. Usiluje o poezii, která pokládá otázky, a to jak čtenáři o světě, a sobě samému. Mnohé básně jsou metapoetické, často manifestuje své přesvědčení a sám se utvrzuje v tom, co je pro něj poezíí:

<i>PÍŠU</i>	<i>ESCRIBO</i>
<i>antikapitalistickou</i>	<i>poesía</i>
<i>poezii (pardon</i>	<i>anticapitalista (perdón</i>
<i>za redundanci)</i>	<i>por la redundancia)</i>
<i>protože</i>	<i>porque no desisto</i>
<i>se nezříkám toho</i>	<i>de ver sanar</i>
<i>abych viděl uzdravení</i>	<i>la nube martirizada</i>
<i>ztrápených oblak</i>	<i>el osezno sin leche</i>
<i>medvíděte bez mléka</i>	<i>la bombardeada dignida</i> ⁶⁸
<i>bombardované důstojnosti</i>	

Kritizuje audiovizuální kulturu, která vytváří obraz světa a má kontrolu nad myšlením. O estetické a vizuální funkci poezie říká, že je nedůstojné a nespravedlivé, aby poezie

---

66 SCARANO, Laura. Tres voces inconformistas en la aquelarre urbana (Beltrán, Reichmann y Wolfe). *Especulo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid* [online]. 2009 [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero42/tresvoc.html>

67 REICHMANN, Jorge. *Baila con un extranjero*. Obálka. („Casi nunca me olvido de que soy un ciudadano cuando escribo poesía (...) poetas no son ciudadanos especiales.“)

68 REICHMANN, Jorge. *Antología poética. El aprendizaje de lo inesperado. Antología personal 1979-2005* [online]. Bibliotec virtual Miguel de Cervantes, 2006 [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://www.biblioteca.org.ar/libros/132297.pdf>, s. 236

zastávala funkci ozdoby a ornamentu, proto odmítá přikrášlovat realitu a u básníka žádá postoj aktivního pesimismu, ze kterého vychází revoluční identita poezie zaměřená na emancipaci člověka⁶⁹. Svůj autorský přístup tak sám charakterizuje jako aktivní pesimismus a aktivní zoufalství či beznaděži, který se odráží v poezii, kterou nazývá *poezií zoufalství*⁷⁰.

4.3. Ekologická problematika

Reichmann v své poezii vychází z předpokladu, že civilizace je v krizi a jednou z jejich projevů je krize ekologická. Sociální konflikt proto neodděluje od ekologické problematiky, ale ukazuje že jedno vyvolává druhé⁷¹. V tvorbě často odkazuje na motivy přírodních elementů a životního prostředí, které reflektují jeho filozofické a etické úvahy:

<i>Kázání mlžů</i>	<i>Sermón bivalvo</i>
<i>Jako slávka škeble nebo ostatní měkkýši</i>	<i>Como el mejillón la almeja otros moluscos</i>
<i>spěchají na místě a tam</i>	<i>se ahíncan en su sitio y desde ahí</i>
<i>dýchají všechnu vodu planety</i>	<i>respiran todas las aguas del planeta</i>
<i>filtrují křehké bohatství usazeniny</i>	<i>filtran la riqueza frágil del sedimento</i>
<i>vynalézají svět znovu od píky</i>	<i>reinventan el mundo desde el grumo</i>

Krize civilizace je klíčovým termínem, proti ní staví koncept ekosocialismu. Ten je podle něj jedinou možnou alternativou, která se nabízí proti kapitalismu. Zdůrazňuje nutnost změny přístupu ke zvířatům, přírodě, stejně jako k lidstvu⁷².

<i>MY MUŽI a ženy nejsme lidské</i>	<i>LOS HOMBRES y mujeres no somos recursos</i>
<i>zdroje</i>	<i>humanos</i>
<i>Stromy nejsou přírodní kapitál</i>	<i>Los árboles no son capital natural</i>
<i>Zvířata nejsou biomateriál</i>	<i>Los animales no son biomaterial</i>
<i>a slova nejsou pouze</i>	<i>y las palabras no son solamente</i>

69 MARTÍN LÓPEZ, Francisco Javier. Poesía y poética de la conciencia de Jorge Riechmann: aproximación a sus primeras obras. *Revista Vozes dos Vales* [online]. 2014, (6): 22 [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: <http://www.ufvjm.edu.br/site/revistamultidisciplinar/files/2014/10/Poes%C3%ADa-y-po%C3%A9tica-de-la-conciencia-de-Jorge-Riechmann.pdf>, s. 15.

70 Tamtéž, s. 14.

71 GARCÍA TERESA, Alberto. *Para no ceder a la hipnosis. Crítica y revelación en la poesía de Jorge Reichmann*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2014, s. 117.

72 ARANDA SÁNCHEZ, José María. Aportaciones de Jorge Riechmann a una ética ecosocialista. *CIENCIA ergo-sum* [online]. 2015, 21(3) [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5035132.pdf, s. 9.

*nože co rdousí
provazy co škrťí
bomby co vyzařují⁷³.*

*cuchillos que estrangulan
cuerdas que degüellan
bombas que irradian.*

Ekosocialismus definuje jako koncept, který k platným hodnotám socialismu přidává myšlenky udržitelného rozvoje, spočívající v takovém způsobu produkce a sociální organizace, která je ekologicky snesitelná⁷⁴. Varuje před výdobytky postmodernismu, které neberou ohled na stav životního prostředí a považuje za velmi pesimistické vyhlídky budoucích generací. Požaduje proto radikálnost v hledání řešení, stejně jako činí v jiných otázkách. Reichmann se ekologické problematice věnuje i v eseích a článcích, publikoval množství ekosocialistických textů zaměřených na zemědělskou a potravinovou politiku, genetickou modifikaci organismů a další.

Poezie Jorge Reichmanna disponuje velkou koncepční, filozofickou soudržností, a to i přes rozmanitost básnických forem, se kterými pracuje⁷⁵. Celá tvorba vychází ze stejného hodnotového i tematického základu, ačkoliv formálně může být vyjádřena prostřednictvím různých obměn, které se snaží pochopit místo člověka ve světě, v čase a prostoru.

Linie jeho tvorby se vyvíjela postupně s publikační činností, ale už ve svém první sbírce *Cántico de la erosión* (1987) se nachází klíčové prvky celé jeho tvorby, včetně motivů pozorování přírody, ze které bere zásadní etické učení. Zároveň Reichmann vytváří kritický diskurz, který objasňuje jádro toho v čem spočívá jeho kreativní práce. Aniž by se zříkal intimní zkušenosti nebo sociální dimenze vytváří dílo, jehož hlavním námětem je prožitek jednotlivce a současně kolektivní zkušenost.⁷⁶

Může-li se Reichmann jevit jako chladný básník filozofických úvah, není tomu tak zcela. Ve svých básních hraje sice hlavní roli konflikt, jeho analýzy a kritiky, to ovšem

---

73 REICHMANN, Jorge. *Antología poética. El aprendizaje de lo inesperado. Antología personal 1979-2005* [online]. Bibliotec virtual Miguel de Cervantes, 2006 [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://www.biblioteca.org.ar/libros/132297.pdf>, s. 164

74 REICHMANN, Jorge. *El socialismo puede llegar sólo en bicicleta. Ensayos ecosocialistas*. Los Libros de la Catarata, Madrid: 2012, s. 4.

75 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s, s.153

76 BAGUÉ QUÍLEZ, Luis. *Semblanza crítica. Biblioteca virtual Miguel de Cervantes* [online]. Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: http://www.cervantesvirtual.com/portales/jorge_reichmann/semblanza/

neznamená, že by zcela opomíjel tematiku milostnou, téma štěstí nebo oslavy života i když v menší míře:

*Šťastní jsou živí
protože mají tělo*

*Felices los vivos
porque tienen un cuerpo*

*Šťastní jsou mrtví
protože nemají tělo*

*Felices los muertos
porque no tienen un cuerpo*

(...)

*Šťastná setkání
šťastná*

(...)

*Felices los encuentros
felices⁷⁷*

Tematika politického a socioekonomického konfliktu, která pracuje s motivy jako třídní boj, prekariát, zápas, konzum a podobně může vyvolávat pocti patosu a jevit pateticky až kýčovitě. U Reichmanna je to však vyvažováno strohostí a prostotou, někdy až úsečností prozaického verše. Autor inklinuje k slovní redukci a aforistické formě a jeho verše působí určitou nedbalostí a pokojností, přes všechno rozhořčení a vzteklou bezmoc, kterou autor popisuje ve svém vztahu k dané tematice.

Kromě básnické tvorby je u Jorge Reichmanna Stejně důležitá je i jeho esejistické dílo. Z básníků proudu poezie kritického uvědomění se eseji věnuje nejvíce. Kromě sociopolitických a ekologických témat se zabývají teorií poezie a vztahu poezie se společností, aktivní úlohou intelektuála a spisovatele ve světě, což jsou vše témata, která se objevují i v básních.

---

⁷⁷ RIECHMANN, Jorge a prólogo de Antonio Martínez SARRIÓN. *Poema de uno que pasa*. Valladolid: Fundación Jorge Guillén, 2002, s. 16

5 Enrique Falcón

Symbolem formálního experimentování v rámci poezie kritického uvědomění je Enrique Falcón. Narodil se roku 1968 ve Valencii. Vystudoval španělskou literaturu na univerzitě ve Valencii. Nyní pracuje jako novinář a zabývá se také novinovým designem. Je aktivní v lokálním anarchistickém a sousedském hnutí. Byl součástí, dnes již neexistující Unie valencijských spisovatelů a patřil do kritické umělecké skupiny *Alicia bajo cero*, která již pozbyla platnosti. Také se podílel na vydávání časopisu *Luna roja*. Dosud vydal samostatně celkem 9 sbírek. Ve známost vešel se svojí první sbírkou *Den, kdy mi zavolal Puškin (El día que me llamá Pushkin)* v roce 1992. Jeho básně vyšly také jako součást mnoha kolektivních sbírek a antologií. Podobně jako Jorge Reichmann se věnuje psaní esejů zaměřených jak literárně teoreticky, tak i na sociálně politickou problematiku.

Alice pod nulou byla malá lokální skupina básníků ve Valencii založená na odmítnutí poezie zkušenosti, která vznikla na začátku 90. let. Vydala se cestou konceptu kritického uvědomění. Za jejím vznikem stáli Enrique Falcón, Antonio Mendéz Rubio a další. Vznikla v kontextu dalších skupin malých, jako byly *Voces de extremo* v andaluzské Huelvě, která byla spojena se jmény Antonia Orihuely a Isabel Pérez Montalbán a dalších. Společným jmenovatelem pro obě skupiny i pro ostatní básníky, nezařazené do žádné skupiny, bylo nabourání a nepodřízení se statu quo socioekonomického pořádku, konzumu a neoliberalismu. *Alice pod nulou* usilovala o to, vystupovat proti nedostatku konfliktnosti v kultuře a proti pasivitě, která se zaměřuje jen na osobní a obchodní prospěch z vydávání literatury.⁷⁸ Dnes už neexistující skupina po roce 1997 ztratila svůj zápal, Falcón se s ní rozešel už v roce 1994 a i její autoři se postupně připojili k jiným skupinám⁷⁹. Přesto její význam ve své době byl zásadní.

Druhou sbírku s názvem *Pochod 150 000 000 (La marcha de 150.000.000)* vydává v roce 1994, ta tvoří jádro jeho tvorby je to nejvýraznější a nejdůležitější sbírka, od které se odráží všechna další díla. Alberto García Teresa vyzdvihuje její velikost a kvalitu a bez váhání

---

78 ALICIA BAJO CERO, COLECTIVO (1997). *Poesía y poder*. Valencia: Unión de Escritores del País Valenciano, 1997, s. 23.

79 BAGUÉ QUÍLEZ, Luis. *La poesía después de la poesía. Cartografías estéticas para el tercer milenio. Monteagudo: Revista de literatura española, hispanoamericana y teoría de la literatura*. 2008, (13): 24. Dostupné také z: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2724836>, s. 3.

ji označuje za základní pilíř současné hispánské poezie.⁸⁰ Nejdříve v roce 1994 vyšla první část s podtitulem *Pochod 150 000 000: Rabování (La Marcha de 150.000.000: El saqueo)*, následovaná roku 1998 vyšel přepis první částí spolu s druhou částí *Ostatní obyvatelé (Los otros pobladores)*. Následují další publikace v novém tisíciletí jako *Děvět básní (Nueve poemas, 2003)*, *Zraněnému času (Para un tiempo herido, 2008)*, *Červená hospoda (Taberna roja, 2008)* a poslední dosud vydaná *Kus nepřítele (Porción del enemigo, 2013)*. Ke sbírce *Pochod 150 000 000* se v roce 2009 ještě přidávají další tři části, nás však budou zajímat převážně sbírky vydané před rokem 2000.

O poezii a svém vztahu k říká:

„*Ten kdo píše, ten také žije s ostatními, účastní se života ve své čtvrti, doprovází mládež na cestě ke vzdělání, miluje a hádá se v každodenní životě, chodí do vězení, tvoří součást komunity, nepodřizuje se vojně, pije kávu se svými pokrevními bratry, líbá přítelkyni na své cestě, vydává články v bezobsažném tisku, sdílí chleba, víno a stůl, je činný ve spolku nebo učí na střední škole“.*⁸¹

Alberto García Teresa mluví o výjimečné kvalitě Falcónovy poezie. Zdůrazňuje především formální stránku verše, ale také jeho aktivní nasazení v otázkách angažovanosti. Chce mluvit o světě, který vidí a prožívá, o světě v krizi a plném utrpení a nespravedlnosti. To naplňuje v poezii, která je ucelená a nesmírně bohatá a podmanivá, neklidná a podpořená revolučními principy. Konflikt a jeho důsledky a oběti se tak stává hlavní linií poezie i hlavním důvodem proč píše.⁸²

5.1 Experimentální forma

Vyzdvihované dílo *Pochod 150 000 000* je výjimečné svojí formou, skládá se z jediné básně o pěti tisících verších, rozdělených do padesáti pěti rozsáhlých zpěvů bez názvů seskupených do pěti sekcí s prology. Ve sborníku je patrná velká rozmanitost formálních

80 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 267.

81 PRIETO DE PAULA, Ángel L. *Semblanza crítica: Enrique Falcón* [online]. [cit. 2015-06-29]. Dostupné z: http://www.cervantesvirtual.com/portales/enrique_falcon/semblanza/ ("«quien así escribe es también el que vive con otros, participa en su barrio, acompaña a jóvenes en procesos educativos, ama y se pelea en contextos cotidianos de vida, entra en prisión, forma parte de una comunidad, se declara insumiso a lo militar, toma café con sus hermanos de sangre, besa a su compañera de camino, publica artículos en la prensa antiinformativa, comparte el pan, el vino y la mesa, milita en asociaciones de base o da clases en una escuela de formación profesional"")

82 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 266.

experimentů, autor nesklouzává k opakování stále stejných forem a výrazů. Naopak se snaží neustále hledat nové formy vyjádření a to vždy v souladu se svými estetickými a ideologickými principy.

Název sbírky pochází z básně Vladimíra Majakovského, číslo 150 000 000 se vztahuje k počtu obyvatel Ruska v roce 1919. Falcón toto číslo aktualizuje, objevuje se opakovaně na různých místech sbírky, například jako číslo počtu dětí, které ve třetím světě umírají na nemoci, které se dají léčit⁸³ nebo jako zde v těchto básních:

*Už přišly děti, těch
150 000 000*

*se svými směšnými vlasy a strachem ze světla
žaludečními nevolnostmi na veřejných popravách
(...)*

*Ya han venido los niños, los
150.000.000*

*con sus cabelleras de risa y su pánico de luces,
ascos de vientre en las matanzas públicas⁸⁴
(...)*

*Říkám: jsem 150 000 000
na tomto pochodu, mozaikou
nutně v troskách*

*Yo digo: soy los 150.000.000
en esta marcha, mosaico
necesariamente en ruina⁸⁵*

Pro Falcónovu tvorbu je charakteristické narušování zavedených pravidel a to jak v oblasti syntaktické, tak v sémantické. Nejvýraznějším znakem je práce se slovesem, zde rozhodně neplatí, že se angažovaná poezie vyjadřuje pouze jazykem prostým a bez estetických výstřelků. Sociální závazek a důraz na etiku nevyklučují experimentování na poli básnické formy.

Autor si v básních hraje s typografickými prvky pro která hledá nestandardní užití. Používá velká písmena a kurzívu, nebo závorky, dvojtečky, a další znaky, které slouží k otevírání básní bez toho, aby je zavíral. Neustále vytváří kontrast mezi veršem a esejem, které často splývají v jedno. Lyrický verš a reportážní styl, vzbuzující dojem objektivního informování o událostech se spojují, stírají se mezi nimi hranice a stávají se jednou dlouhou básnickou řekou o pěti tisících verších.

---

83 MOGA, Eduardo. *Ciento cincuenta millones. In FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998, s. 14.*

84 FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores* [online]. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998 [cit. 2015-07-21]. ISBN 978-849-5043-160. Dostupné z: <http://www.nodo50.org/mlrs/Biblioteca/falcon/marchade150000000.pdf>, s. 79

85 Tamtéž, 87.

5.2 Téma sociopolitického a ekonomického konfliktu

Název sbírky *Pochod 15 000 000*, převzatý od Vladimíra Majakovského, jak jsme zmínili, odkazuje ve Falcónově pojetí k pochodu či cestě chudých, nejde však o pouť konkrétních lidí na konkrétním místě, ale spíše se jedná o pohyb v metaforickém smyslu. Chce tím poukázat na pohyb člověka ve smyslu hledání, cesty za prací, za ukradenou lidskou důstojností, za dosažením sociální a ekonomické spravedlnosti. Pochod se tak tady stává manifestem boje. Hned v úvodu první části *Rabování* objasňuje náplň svého tematického záměru:

El 80% de los habitantes del mundo está considerado a vivir en las zonas más empobrecidas de la tierra. Es como si dos trenes avanzaran a toda velocidad, frente a frente, por la misma vía. El choque está asegurado. Nadie duda a estas alturas que Europa y Norteamérica recibirán auténticas oleadas de emigrantes del Sur en busca de una vida más digna que les ha sido arrebatada. La mítica Gran Marcha, la columna de hombres, mujeres y niños del Tercer Mundo avanzado a pie hacia los países ricos del Norte con el fin de atravesar masivamente sus fronteras, ya se está produciendo. La represión es exhaustiva y organizada y los fusiles los están esperando, temerosos, desde hace tiempo.

80 % obyvatel světa žije v místech s největší chudobou. Je to jakoby dva vlaky na jedné koleji jely plnou rychlostí přímo proti sobě. Srážka je nevyhnutelná. Nikdo v současné době nepochybuje o tom, že Evropa a Severní Ameriku čeká přijímání opravdových vln emigrantů z jih, kteří hledají důstojný život, o který byli okradeni. Mytický Velký pochod, zástup mužů, žen a dětí z Třetího světa, s cílem překročit jeho hranice, už pomalu vzniká. Útlak je vyčerpávající a organizovaný a pušky na ně, odjakživa vystrašené, čekají.

Sociální závazek je patrný na všech úrovních jeho tvorby. Hojně používá odkazy a symboly spojené se společenskou angažovaností a politickým bojem, „*mis dedos comunistas*“⁸⁶ (mé komunistické prsty), píše například v jedné básni. Využívá odkazů na

---

86 FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores* [online]. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998 [cit. 2015-07-21]. ISBN 978-849-5043-160. Dostupné z: <http://www.nodo50.org/mlrs/Biblioteca/falcon/marchade150000000.pdf>, s. 84.

ideologická hesla a motivy sociálního závazku jako kapitál: „*Del capital a la legalidad de la explotación sólo está tu cabeza*“ (Mezi kapitálem a legalizací vykořisťování stojí jen tvá hlava), nebo boj, internacionála a ty se neustále prolínají s popisem bídy a utrpení chudých a zapomenutých, využívaných kapitalismem a odsouzeným k chudobě. Ukazuje to v krátkých úsečných verších, kde vyjmenovává a osočuje nadnárodní společnosti a jejich obchodní praktiky:

<p>dospívající mezi 12 a 13 lety s pracovní dobou dvanácti hodin v McDonald's Corporation ®</p>	<p>: los muchachos de entre 12 y 13 años con jornadas laborales de doce horas de la McDonald's Corporation ®</p>
<p>a 1000 milionů zisku zemědělci zchudlí kvůli zlodějským praktikám vynálezu Monsanto ®</p>	<p>y 1.000 millones de beneficio s. 152 : los campesinos empobrecidos por las prácticas de "robo por patente" de Monsanto ®</p>
<p>a 1000 milionů zisku Stovky tisíc afrických kojenců zemřely kvůli reklamní kampani Nestlé A.S. ®</p>	<p>y 1.000 millones de beneficio : los centenares de miles de bebés africanos que murieron por la campañas de propaganda de Nestlé S.A. ®</p>
<p>a 5000 milionů zisku</p>	<p>y 5.000 millones de beneficios⁸⁷</p>

5.3 Náboženské motivy

Znevýhodnění, odlišní odsunutí na okraj společnosti, ti všichni se stávají Falcónovým hlavním tématem nejen této sbírky, ale i celého dosavadního díla. Ke komunistické ideálům se přidává, ač se to může zdát paradoxní, křesťanská víra, se kterou sdílí myšlenku spasitelství a rovnosti člověka. Vliv biblických motivů můžeme vidět na mnoha místech: například v tomto verši připomíná ukřižování⁸⁸: (...) *que la mano no es un clavo / que su mano—; el árbol de la cruz donde está clavada la salvación del mundo ((...) že ruka není hřebík / že jeho ruka – strom z kříže, na kterém je přibita spása světa)*. Odkazy na křesťanství dále pokračují především v tematice záchrany člověka, boje a modlitby.

Struktura textu sbírky záměrně pracuje s násobky čísla pět. Jednotlivé celky vždy obsahují číslo pět: 5 zpěvů, 5 prologů, 5000 veršů, celkem 15 let psaní (od roku 1994 do roku

87 FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores* [online]. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998 [cit. 2015-07-21]. ISBN 978-849-5043-160. Dostupné z: <http://www.nodo50.org/mlrs/Biblioteca/falcon/marchade150000000.pdf>, s. 151.

88 MOGA, Eduardo. *Ciento cincuenta millones*. In FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores*. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998, s. 14.

2009) nebo samotný název 150 000 000. Tato práce s číslem pět není náhodná, má svůj původ v symbolu čísla pět v židovsko-křesťanské mytologii a ztělesňuje Krista, jako člověka ukřižovaného mezi pozemským a nebeským světem.⁸⁹ Návrat autora k religiozitě může být interpretován podle Borra a Giordani jako pokus spojit to, co bylo roztrženo v jeho vlastním vztahu k víře, ale také dodávají, že v poezii vše má svůj skrytý význam, i když nikdy nebudeme schopni určit jeden správný význam.

Odkazů na křesťanské motivy najdeme nespočet a to jak v podobě přímých citací z Bible, stejně jako odkazů na biblické události, podobně jako používání biblických obrazů nebo úsilí o novou interpretaci křesťanských symbolů, jako například v této básni, kde se opakovaně vrací k motivu Kristova ukřižování⁹⁰:

*Tady, otče náš, mu připevnili ruce nahoru jako
planoucímu psovi
světla a elektrody, otče, jeden pes
ukazuje svoji sílu nebo poraženost,
(...)
150 milionů
ukřižovaných psů*

*Aquí, padre nuestro, le izaron las manos como a
un perro ardiendo
luces y electrodos, padre, un perro
demostrando su poder o tan vencido,
(...)
150 millones
de perros crucificados⁹¹*

Často používá sloveso „desclavar“, které znamená vytrhnout hřebík. Odkaz na ukřižovaného Ježíše je více patrný: *agonía /desclavada del abismo que se hereda (agónie / vytržená z dědičné propasti)*⁹² - chce tak vysvobodit trýzněného člověka z jeho pozemského utrpení.

Falcónovo dílo, a především Pochod 150 000 000 představuje poezii plnou kontrastů, které zrcadlí rozporuplnost a složitost světa, což se odráží ve básnických formách, se kterými pracuje. V jeho díle tak nacházíme vedle sebe jak verše, tak prózu v citacích a postřezích, kterým vyhradil levý sloupec stránky. Stejně tak vedle sebe pokládá jemnou lyričnost a surovost, krásu a hnus, život a smrt, naděj a beznaděj.

89 BORRA, Arturo a Laura GIORDANI. Notas sobre un proyecto crítico: la poesía de Enrique Falcón. *Youkali: Revista crítica de las artes y el pensamiento* [online]. 2009, (7): 9 [cit. 2015-07-24]. Dostupné z: <http://www.youkali.net/Youkali7-7c4-cientocincuentamillones.pdf>, s. 8.

90 GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, s. 285.

91 FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores* [online]. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998 [cit. 2015-07-21]. ISBN 978-849-5043-160. Dostupné z: <http://www.nodo50.org/mlrs/Biblioteca/falcon/marchade150000000.pdf>, s. 89.

92 FALCÓN, Enrique a prólogo de Antonio Méndez RUBIO. *La marcha de 150.000.000: 1. El saqueo ; 2. Los otros pobladores* [online]. Alzira (valencia): 7 i Mig Editorial, 1998 [cit. 2015-07-21]. ISBN 978-849-5043-160. Dostupné z: <http://www.nodo50.org/mlrs/Biblioteca/falcon/marchade150000000.pdf>, s. 48.

6. Závěr

Cílem této práce bylo přiblížit španělskou angažovanou poezii v posledním desetiletí 20. století. V rámci angažované poezie jsme se zaměřili na skupinu kritického uvědomění. Popsali jsme charakteristické rysy tohoto proudu poezie a vymezili jej vůči dalším čteným poetickým proudům jejich období. Nastínili jsme postupný vývoj angažovaných a sociálně kritických tendencí ve španělské poezii 20. století a pokusili jsme se tak odhalit ideová východiska jejich tvorby.

Poezie kritického uvědomění, usilující o společenskou změnu, udělala revoluci i ve svém tématu. Lze říci, že je to poprvé ve španělské poezii, kdy se objevuje téma chudých zemí a třetího světa. Sociální a angažovaná poezie se tak dostala dále než za horizont své domácí problematiky. Vykořisťované a zbídačené ve své domovině v tvorbě však neopustila, jen otevřela dveře k psaní o této problematice v celém světě. Proto můžeme říci, že je to poezie globalizace, kde básník se smutkem „zpívá“ i o vykořisťovaných v asijských továrnách, o latinskoamerických guerrilách nebo o expanzi nadnárodních společností.

U Jorge Reichmanna i Enrique Falcóna jsme sledovali tematicko-motivickou složku jejich básní. Vyhledávali jsme a analyzovali témata, která tvoří základ jejich tvorby. Pilířem tvorby obou básníků je téma sociálně politického konfliktu a s ním spojených motivů. Oba naplňují myšlenku, že poezie může být nástrojem politického boje. Sledovali jsme také formy básnického výrazu, pro které je typický volný prozaický verš, který je nejbližší jejich potřebě apelu a společenské obžaloby. Pro Enrique Falcóna je mimo to charakteristické formální experimentování. Kromě tématu společného oběma autorům jsme hledali motivy, kterými se odlišují. U Jorge Reichmanna je to především ekologický aspekt sociálního závazku, dílo Enrique Falcóna zase prostupují silné křesťanské motivy a odkazy na biblické texty.

7. Resumé

Tato bakalářská práce se zabývala tvorbou dvou vybraných básníků poezie kritického uvědomění, Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna, spadajících do proudu angažované poezie v 90. letech 20. století. Práce se snažila zachytit a popsat rysy charakteristické pro španělskou angažovanou poezii. Práci jsme rozdělili na dvě části, literárně-historickou a interpretačně-analytickou část.

V první kapitole jsme si ukázali proměny a vývoj forem sociální a angažované poezie ve Španělsku v průběhu 20. století. Druhá kapitola se věnovala poezii vybraného období jako celku, popisuje jednotlivé tendence v poezii a jejich vztah k poezii kritického uvědomění. Ve třetí kapitole jsme se pokusili odpovědět na otázku co je to poezie kritického uvědomění a postihnout její základní rysy a témata.

Druhá část práce se věnovala analýze a interpretaci vybraných básnických sbírek Jorge Reichmanna a Enrique Falcóna. Sledovali jsme tematicko-motivickou složku básní. Hledali jsme nejvýznamnější témata a motivy, které prostupují tvorbu obou básníků v období 90. let. Věnovali jsme se společným rysům jejich sbírek a tématům, které je zařazují do proudu poezie kritického uvědomění.

8. Resumen

Este trabajo se dedica a la obra de dos poetas, Jorge Reichmann y Enrique Falcón que pertenecen a la corriente de poesía de la conciencia crítica y que forma parte de la poesía comprometida y social en España durante los años 90 del siglo XX. Intentamos ofrecer una descripción de las características principales de la poesía comprometida. El trabajo está dividido en dos partes, la primera parte se dedica al contexto histórico y literario, la otra a la análisis e interpretación de antologías y poemarios selectos de sendos autores.

El primer capítulo enseña el desarrollo de los cambios de la poesía social y comprometida en España durante el siglo XX. El segundo capítulo se dedica a otras corrientes poéticas en los años noventa y a su influencia. En el tercer capítulo nos acercamos a la definición de la etiqueta conciencia crítica e intentamos plasmar sus rasgos y temas principales.

La segunda parte del trabajo se dedica al análisis e interpretación de poemarios selectos de Jorge Reichmann y Enrique Falcón. Buscamos los temas y motivos más importantes en la obra de ambos autores durante la última década del siglo XX. Nos concentramos en las características y temas que los poetas tienen en común tanto como a los rasgos distintivos.

9. Použitá literatura

Primární literatura

FALCÓN, Enrique. *Once poetas críticos en la poesía española reciente*. Tegueste, Tenerife: Baile del Sol, 2007, 297 s.

FALCÓN, Enrique, a prólogos de Jorge Riechmann .. [et]. AL]. *La marcha de 150.000.000*. Zaragoza: Eclipsados, 2009.

ORIHUELA UZAL, Antonio. *Todo el mundo está en otro lugar*. Tegueste, Tenerife, Islas Canarias: Baile del Sol, c2011, 288 p. Colección Poesía (Tegueste, Canary Islands), 133. ISBN 978-841-5019-459.

ORIHUELA, Antonio a prólogo de César de Vicente HERNANDO. *Piedra, corazón del mundo: (antología personal 1995-2000)*. Barcelona: Germania, 2001. ISBN 978-848-9847-613.

PERÉZ MONTALBÁN, Isabel. *Cartas de amor de un comunista*. Barcelona: Germania Serveis Gràfics S.L, 1999. ISBN 978-848-9847-170.

RIECHMANN, Jorge a prólogo de Antonio Martínez SARRIÓN. *Poema de uno que pasa*. Valladolid: Fundación Jorge Guillén, 2002, 49 s.

RIECHMANN, Jorge. *Cántico de la erosión*. Madrid: Hiperion, 1987, 82 s.

REICHMANN, Jorge. El socialismo puede llegar sólo en bicicleta. Ensayos ecosocialistas. Los Libros de la Catarata, Madrid: 2012, s. 4. <http://tratarde.org/wp-content/uploads/2011/10/cap.-7-REFLEXIONES-ECOSOCIALISTAS-SOBRE-CAPITALISMO-Y-CRISIS-ECOL%C3%93GICA.doc>.

Sekundární literatura

ALICIA BAJO CERO, COLECTIVO (1997). *Poesía y poder*. Valencia: Unión de Escritores del País Valenciano, 1997.

ARANDA SÁNCHEZ, José María. *Aportaciones de Jorge Riechmann a una ética ecosocialista*. CIENCIA ergo-sum [online]. 2015, 21(3) [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5035132.pdf

BAGUÉ QUÍLEZ, Luis. *Semblanza crítica*. Biblioteca virtual Miguel de Cervantes [online]. Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: http://www.cervantesvirtual.com/portales/jorge_riechmann/semblanza/

CARNERO, Guillermo. *Precedentes de la poesía social de la posguerra española en la anteguerra y guerra civil. Colección Ensayos Fundación Juan March (Madrid)* [online]. : 18 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://digital.march.es/ensayos/fedora/repository/ensayos:127/OBJ>.

CULLELL, Diana. *Versiones postmodernas de compromiso en la poesía española contemporánea: los ejemplos de Luis García Montero, María Antonia Ortega y Jorge Riechmann*. *Especulo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid* [online]. 2009, : 14 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero43/verposm.html>.

Forbelský, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 1999. 332 s.

GARCÍA, Miguel Angel. *La literatura y sus demonios: leer la poesía social*. 1. ed. Madrid: Castalia Ediciones, 2012, 426 p. Literatura y sociedad, 87.

GARCÍA TERESA, Alberto. *Poesía de la conciencia crítica (1987-2011)*. 2013. Ciempozuelos (Madrid): Tierradenadie Ediciones, 529 s.

GONZÁLEZ DE GAMBIER, Emma. *Diccionario de terminología literaria*. Madrid: Síntesis, 2002.

HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976., s. 43.

MARTÍN LÓPEZ, Francisco Javier. Poesía y poética de la conciencia de Jorge Riechmann: aproximación a sus primeras obras. *Revista Vozes dos Vales* [online]. 2014, (6): 22 [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: <http://www.ufvjm.edu.br/site/revistamultidisciplinar/files/2014/10/Poes%C3%ADa-y-po%C3%A9tica-de-la-conciencia-de-Jorge-Riechmann.pdf>.

PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. a Milagros RODRÍGUEZ CÁCERES. *Las épocas de la literatura española*. 3a. ed. Barcelona: Editorial Ariel, 2007. ISBN 978-843-4425-118.

RUBIO, Fanny a José Luis FALCÓ. *Poesía española contemporánea: historia y antología (1939-1980)*. 2a ed. rev. y aum. Madrid: Alhambra, 1982, vi, 434 s.

SANZ PASTOR, Marta. *Metalingüísticos y sentimentales. Antología de la poesía española (1966-2000). 50 poetas hacia el nuevo siglo*. Madrid: Biblioteca Nueva, D.L., 2007, 676 s.

SCARANO, Laura. Tres voces inconformistas en la aquelarre urbana (Beltrán, Riechmann y Wolfe). *Espéculo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid* [online]. 2009 [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero42/tresvoc.html>

SÁNCHEZ-MESA MARTÍNEZ, Domingo. *Cambio de siglo: antología de poesía española 1990-2007*. Madrid: Hiperión, D.L., 2007, 539 s.

SILES, Jaime. *Estados de conciencia: ensayos sobre poesía española contemporánea*. Madrid: Abada Editores, 2006, 336 s.

VLAŠÍN, Štěpán. 1977. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 471 s.